

Výjimka se vyjímá

Tomáš Blatný (student Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK)

Není výjimkou, že v písemném projevu často chybujeme ve výrazech, které zcela běžně používáme v naší každodenní komunikaci. Například právě slovo „výjimka“ se často objevuje místo ve své spisovné podobě v podobě chybné, a to „vyjímka“ nebo v odvozeném tvaru „výjimečně“.

Proč se tomu tak děje? První příčinou je výslovnost. Mezi dvěma samohláskami, dlouhým „y“ a krátkým „i“, se vyskytuje hláska „j“. Při mluvené komunikaci vyslovujeme místo pečlivého [vi:jimka], z důvodu úspory času či energie, špatně artikulované [vi:mka]. Při výslovnosti tak dochází k vypuštění „j“ a obě „i/y“ nám splývají v jedno. Jelikož tomu v kontextu bez problému rozumíme, je pro nás tato výpustka naprosto přirozená. Ve chvíli, kdy však chceme slovo zaznamenat na papír, musíme se zamyslet nad tím, které z oněch dvou „i/y“ je dlouhé a které krátké. Nejdříve bychom mohli posoudit předpony, ale vzhledem k tomu, že se mezi vyjmenovaná slova tradičně řadí jak předpona vy-, tak předpona vý-, příliš nám to v našem rozhodování nepomůže. Musíme se tedy uchýlit k jinému testu.

A právě zde přichází do hry druhá příčina chybovosti. Nejjednodušší zkouškou je odtrhnutí předpony vy-/vý-, tím dostaneme tvar „jímka/jimka“, od kterého odvodíme základové sloveso „jímat“ (případně si to spojíme s běžnějším slovesem dojímat). Odpověď je na světě. Jímat, jímka, vyjímka. To ale není v souladu s normou. Chyba této úvahy nespočívá v tom, že zkoumané slovo odvozujeme od nesprávného slovesa, ale že tento odvozený tvar nenahlížíme ze širších souvislostí jazykového systému. Podstatné jméno „výjimka“ je sice odvozeno od slovesa „vyjímat“, ale stejně tak je slovo „výhybka“ odvozena od „vyhýbat“, „výlevka“ odvozeno od „vylévat“ nebo „výšivka“ od „vyšívat“. Jde o pravidelně tvořená podstatná jména od jejich slovesných základů. „Výjimka“ je výjimečná právě kvůli onomu problematickému „j“, které často bývá ve výslovnosti vynecháváno, na příklad i u přičestí činného pomocného slovesa být, kde je jeho nevyslovování dokonce požadovanou normou, [sme bili] místo [jsme bili]. Splynutí „j“ se sousedními samohláskami pak působí při psaní problémy.

Před tím, než budeme sáhodlouze přemýšlet nad tím, jestli je přípustné psát „džez“ místo „jazz“ či „mítink“ místo „meeting“, a nadávat na angličtinu, že nám tu naši češtinu przní a vypeňuje, měli bychom možná nejdřív věnovat pozornost těm našim „pravým“ českým slovům, které nejsme s to napsat správně, přestože je denně používáme.